

Инъикоси воқеаҳои солҳои 90-уми асри гузашта дар назми шифоҳии тоҷик.

Таърих гувоҳ аст, ки ба сари мардуми тоҷик рӯзҳои мудҳиш, ходисаҳои нангини сиёсӣ ва ғорату қатли ом кам набудааст. Юнониҳо омаданд, ғорат намуданд, сӯхтанду куштанд ва беҳтарин асарҳои осори санъат ва маънавиётро бо худ бурданд. Сипас арабҳо омада бо баҳонаи чорӣ намудани дини ислом куштору қатли омро ба дараҷаи гӯшношунид расониданд. Ин халқи чафокашида боз ба худ омад, эҷод намуд, шаҳр бунёд кард. Муғулони хуношом боз дар қарни XIII ваҳшониятро ба дараҷаи олий расониданд. Аз сарҳои фарзандони мардуми мо калламанораҳо сохтанд. Ин мардуми ободгару эҷодкор боз харобаҳоро обод намуд, осори таърихӣ бунёд намуд ва чун мурғи самандар аз оташ арзи ҳастӣ кард. Боз туркҳои ғоратгар, Темуриён, Шайбониҳо ва сипас манғитиён чирадаст шуда, мардуми тоҷикро саркӯб карданд. Фарзандони арҷманди онро ба дор кашиданд ва аз сарҳои онон калламанорасозиро идома доданд. Чунин ғорату қатли ом ва куштору сӯхторҳо бар сари мардуми тоҷик ва фарзандони арҷманди он дар охири қарни XX боз созмон ёфт, ки мо онро ҷанги шаҳрвандӣ меномем.

Баъди пошхӯрии Итиҳоди Ҷамоҳири Шуравӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешсафи ин наҳзати сиёсӣ буд. Аммо гурӯҳҳои ифротӣ ва душманони халқи тоҷик нагузоштанд, ки тоҷикон ба осонӣ соҳиби истиқлол шаванд ва кишварашонро обод намоянд. Ба душманони миллати тоҷик муяссар гардид, ки дар байни тоҷикон маҳалгароиро авҷ диҳанд ва куштору сӯхтор ва ғорату зуроварию ба авҷи аълояш расонанд. Ин буд, ки ҷанги бародаркушӣ охири соли 1992 аланга гирифт ва ба авҷи аълояш расид. Ин воқеаи сиёсии нангин дар ноҳияҳои сарҳади Афғонистон, водиҳои Ҳисору Рашт ва Дарвоз иҷборан афрӯхта шуд. Ҳазорҳо мардуми бегуноҳ кушта шуданд ва қисми зиёдашон аз ночорӣ аз зодгоҳ ҳавливу хонаву ҷой ва молу ҳоли хешро партофта ба Афғонистон, Туркменистон, Руссия, Ўзбекистон, Қазоқистону Қирғизистон паногоҳ чустанд.

Тибқи хотира ва ёддоштҳои сабт намудаи фолклоршиносон дар ноҳияҳои назди сарҳадии вилояти Хатлон, алаҳхусус Шаҳритус, Қубодиён, Қумсангир ва Панҷу Чиликӯл ва ҷойҳои дигар силоҳбадастон, ки худро «боевик» меномиданд, садҳо мардуми бегуноҳро асир гирифта, ба қатл расонидаанд. Мардуми бепушту паноҳи тоҷик, бештарашон мардуми муҳочирӣ солҳои панҷоҳуми Рашту Бадахшону Дарвоз аз тарси ҷон ба кишварҳои ҳамсоя, алаҳхусус Давлати Исломии Афғонистон ҳиҷрат намуданд, ки онҳоро «гурезаҳо» меномиданд.

Тибқи нақлҳои Шеров Абдурасул, ки ўро мардуми ноҳияи Қубодиён Расулпахлавон мегӯянд, моҳи декабри соли 1992 тамоми

мардум аввал дар назди сарҳад чамъ мешаванд, ки теъдодашон наздик ба ҳабдаҳ ҳазор будааст. Онҳоро сарҳадбонҳои рус ба застава барои дохил шудан иҷозат намедиханд ва хангоме, ки силоҳбадастони ўзбаку араб ба нобуд кардан шурӯъ мекунанд, сипас онҳо аз тарси чон ва аз ночорӣ ба дохили сарҳад-застава мебароянд. Баъди азобу ранҷи зиёдеро аз сар гузаронидан, иҷборан гурезаҳо бо роҳҳои гуногун аз рӯди Ому убур намуда, дохили хоки Афғонистон мешаванд. Дар кишвари ҳамсоя ба онҳо бошишгоҳ ва хурукворӣ дода, амнияташонро таъмин менамоянд. Асосан тоҷикони гурезаро дар боғи Ширкати Имом-ал-бухорӣ, Қундуз, Таххор, Балх, Мазори Шариф ноҳияҳои Файзобод, Кеш, Чоёб, Фархор, Толиқон, Хонобод, Чилдухтарон, Шибирғон, Маймана, Пулихумрӣ, Бағлон рустоҳои Чордара, Тошқурғон ва шаҳри Кобул ҷойгир мекунонанд. Дар мусофират кумитаҳои гурезаҳоро намояндагони Миллали мутаҳид пуштибонӣ мекарданд ва гурезаҳо таввасути барномаи навтаъсиси «Хоки Ватан»-и радиои Тоҷикистон баромад намуда, аз ҳастии хеш ва зистгоҳи худро маълум мекарданд. Аз тамоми гӯшаву канорҳои Осиёи Марказӣ ба гуфтори «Хоки Ватан» нома ирсол мекарданд.

Ин номаҳо изҳори қалби дилҳои реш-решӣ онҳо буд. Мурочиини гуфтори «Хоки Ватан» дар номаҳояшон баъди дархосту хоҳишҳои худро ба хешу таборон расонидан рӯбӣ ва дубайтиҳоро оварда, таввасути онҳо изҳори дил мекарданд.

Гурезаҳо, бештар занҳоро душизаҳои ғарибафтада асарҳои халқиро бо баъзе тағйирот, иловаи номҳои шаҳру рустоҳои иқоматашон ба радиои Ҷумҳурии Тоҷикистон бахши «Хоки Ватан» изҳор медоштанд. Масалан, таввачӯҳ шавад ба рӯбӣи зайл, ки онро ғарибафтадагони тоҷик аз шаҳри Тахор ҶИА ирсол намудаанд:

Дар шаҳри Тахор дидаи гирён дорум,
Ман беватанум, синаи бирён дорум.
Сад сол гузарад дар ғарибӣ умрам,
Як хоки Ватан, як Тоҷикистон дорум.

Ё худ қаринаи рӯбӣи Кӯлоб ғарибро ба «афгон ғариб» табдил дода, рӯзгори саҳти ғарибонаӣ хешро баён намудаанд:

Афгон ғариб, даштаки афгон ғариб,
Бемор шудам, ба сар надорам табиб.
Ку падару ку модару ку хешу қариб,
Бегона чӣ донад, кучо мурд ғариб.

Духтаре ё чавонзани модари гурезаашро пазмон шуда, таввасути дубайтии зайл ба Худои Мутаол мурочиат кардааст, ки модари гурезаи ғарибафтадаашро зудтар ба Ватан баргардонад:

Ситора дар ҳаво реза, реза,

Худам дар Ватану модар гуреза.
Худоҷон, ин қадар зӯр аст ҷудой
Месӯзаму дуд аз чигар мехеза.

Бисёрии рубоӣҳои дар ғурбат эҷод намудаи мардуми тоҷик аз номусоидии ҷойи зист ва тоқатфарсо будани гармии хаймаҳои Кампи? Саҳӣ шиква карда, кулбаи ғарибонаи манзили хешро чунин тасвир кардаанд:

Ин раҳои Афғонистон хуш дуре будай,
Ин гармии хаймаҳо хуш зуре будай.
Ин гармии хаймаҳо будай тақдирум,
Ин кулбаи ғарибӣ шудай манзилум.

Духтари ба ҳукми тақдир ғарибафтада модари меҳрубонашро ёд карда, бо дидаи шашқатор аз бахти сиёҳи баргашта шиква намудааст ва изҳор кардааст, ки бемодар зиндагӣ ба ӯ маъние надорад:

Мусофир, зору ҳайронам, оча,
Мусофир, дидагирёнам, оча.
Ки аз бахти сиёҳам нола дорам,
Зинда бе ту дигар намонам, оча.

Ҳар як рубоӣ ва ё дубайтиву шеърҳои эҷодкардаи ғарибон дар ғурбат фарёди дили оғушта ба хуни ғарибафтадагони мардуми тоҷик буда, алайҳи беадолатӣ, бемеҳриву бешафқатӣ буда, дарди дилу эҳсоси қалбҳои реш-решро баён менамояд. Мардуми ғарибафтада ва ба балои бухтону беадолатии номардону нокасони бадсигол гирифтагардида, таввасути назми шифоҳӣ, алалхусус рубоӣ, дубайтӣ ва таронаҳову сӯғсурудҳо ба дардҳои хеш дармон ҷустаанд, алайҳи зулму ситам ва номардиҳо садо баланд кардаанд.

Аз ин рӯ, дар баъзе шеърҳои ғазалгуна ва ё таронаҳое, ки ба татаббӯи «Хусайн ғазост имрӯз» ё худ «Восеъ ғазост имрӯз» эҷод гардидаанд, ҳолати рӯҳӣ ва рӯзгори талхи гурезаҳои тоҷикро нисбат ба жанрҳои хурди назми шифоҳии мардум доманадор бозтоб додаанд. Мо ин таронаҳоро, ки бештар рӯзгори гурезаҳои тоҷикро нисбат ба рубоӣҳову дубайтиҳо жарфтар ифода намудаанд, мушоҳида мекунем. Ин асари калонҳаҷми назми шифоҳӣ ба татаббӯи суруди машҳури «Восеъ ғазост имрӯз» эҷод гардидааст ва мо ду қаринаи онро аз собиқ ғарибафтадагон ё худ гурезаи ноҳияҳои Шаҳритус Зоғакова Гурдофарид сабт намудаем, ки як қаринааш қарори зайл аст. Тибқи изҳороти гуянда ин асар дар ҳавои суруди «Восеъ ғазост имрӯз» эҷод гардидааст. Дар ҳақиқат ҳам ин асари халқӣ дар пайравӣ ва татаббӯи сурудҳои «Хусайн ғазост имрӯз» эҷод гардидааст:

Аз ҷабру зулми зурон,
Гардида мулк вайрон.

Ғариб гаштанд тоҷик,
Во аламоӣ тоҷикон!

Тоҷик сари сангонаӣ,
Ови чашмуш резонаӣ.
Пиру ҷавон ҳайронаӣ,
Вой аламоӣ тоҷик!
Тоҷики хонавайрон,
Дар дашту ҳам биёбон.
Дилу ҷигараш бирён,
Вой аламоӣ тоҷик!
Тоҷик дар ғами ҷонаӣ,
Бачаш дар фикри нонаӣ.
Дар сарҳади афғонаӣ,
Вой аламоӣ тоҷик!

Дар идомаи ин достони ғамангез, ки бештар шабеҳи сурудҳои таърихӣ ва сугворӣ аст, ҳолатҳои ба заства дохил шудан, ҳолатҳои ҷангу қатли ом, аз рӯди Ому убур кардани гурезаҳои тоҷик тасвир гардидааст:

Тоҷик дар лави овай,
Зери барфу офтовай.
Сандуқи дил зардоваӣ,
Во аламоӣ тоҷик!

Тир аз ҳаво мерезад,
Ҷангу тӯфон меҳезад.
Зану марди ҷонсарак,
Сӯйи афғон меғурезад.
Во аламоӣ тоҷик!

Тоҷик аз дарё тир шуд,
Аз ним зиёдуш қир шуд.
Кӯдаки тоҷика бин,
Чун мӯйсафеди пир шуд.
Во аламоӣ тоҷик!

Модар мӯйканонаӣ,
Падар синабирёнаӣ,
Фарзандуш бенишонаӣ,
Во аламоӣ тоҷик!

Дар идомаи ин сугсуруда лаҳзаҳои тасвир гардидаанд, ки ба гурезаҳои тоҷик дасти шафқати афғонҳо дароз гардидааст ва дар мисраҳои баъдӣ номи маҳал ва мавзеву шахру рустоҳои, ки тоҷиконро дар он ҷойҳо маскан додаанд, тасвир ёфтааст:

Вақти хайру ниёз шуд,
Дастӣ афғон дароз шуд.
Марди чафокашида,
Ба тоҷикон дароз шуд.
Во аламоӣ тоҷик!

Тоҷик дар Кулӯх расид,
Аз заврақҳо ки ҳамбид,
Рӯи нони гарма дид,
Во аламоӣ тоҷик!

Қофилаӣ уштурон,
Расида то Тошқурғон.
Ҳазорон шукри Яздон,
Во аламоӣ тоҷик!

Тоҷик ватангадо шуд,
Тоҷик кафангадо шуд.
Дар хоки мардум ҷо шуд,
Во аламоӣ тоҷик!

Тоҷик дар биёбонай,
Дар дашти Ҳайратонай
Нимуш дар Қундуз ҷо шуд
Боқӣ дар Толиқонай
Во аламоӣ тоҷик!

Духтар дар Тоҷикистон,
Дар чанги зурварон.
Модар дар Афғонистон,
Во аламоӣ тоҷик!

Ин достони аламангези ҳасбу ҳолии гурезаҳои тоҷик моҳи майи соли 1993 дар хаймаҳои зери кӯҳи Тошқурғони Афғонистон эҷод гардидааст.

Таронаи дигаре, ки сабти он ба мо муяссар гардид, хеле ҷонкоҳ буда, ҳолати ниҳоят ғамангез ва айёми ғаму андӯҳи гурезаҳои тоҷикро бо андӯҳи бузурге бозтоб додаст:

Лаби дарёи Ому, ай мусулмон,
Мусулмон дар қафас бо амри шайтон.
Ба рӯи ҷойнамозаш ӯ шаҳид аст.
Худо баҳраш бидод ин ҷойи Ризвон.

Лаби дарёи Ому марги тоҷик,

Намеёбад кафан тармарги тоҷик.
Дарахти ваҳдати ӯ решақан шуд,
Хазон омад, ба шоҳу барги тоҷик.
Лаби дарёи Ому тифли навзод,
Ба сина тир хӯрда мезанад дод.
Ба ҷойи шир аз пистони модар,
Хӯрад хун, ай Худо, имдод, имдод!

Лаби дарёи Ому зина ба зина,
Фитода чанд нафар захмҳо ба сина.
Зи хуни он шаҳидони диловар,
Замин гулгун гашта ҳамчу ҳина.

Эҷодгарони ин шеър аламангез охиру охирон дарк кардаанд, ки ҳамаи бадбахтиҳое, ки ба сари мардуми мо омадааст, ин фитнаву иғвои зархаридони сиёхпӯши душманони миллати тоҷик мебошанд:

Лаби дарёи Ому қатли ом аст,
Зи дуди оҳи мӯъмин рӯз шом аст.
Замоне буд, зи дарё моҳӣ бигрифт,
Бубин акнун, кӣ моҳиро ба ком аст.

Лаби дарёи Ому Карбало шуд,
Замину осмон мотамсаро шуд
Зи дасти зархаридони сиёхпӯш,
Ватандор аз макони худ чудо шуд.

Ин шеър соли 1993 дар Ширкати Таҳор эҷод гардидааст, муаллифаш номаълум. Тавре ки иҷмолан бо баъзеи шеърҳои эҷодгардидаи солҳои 90-уми қарни сипаришуда ошно гардидем, дар баъзе асарҳои шифоҳии назми мардумӣ барномаи «Ҳоки Ватан» ҷиҳати бедории шуури сиёсии гурезагон мусоидат кардааст. Масалан, гӯяндаи рубоии зайл иброз доштааст, ки ҷудоии ӯ дар ин сӯи рӯди Ому дур аз Ватани азизаш аламовар аст. Ҳар боре, ки садои тоҷик «Ҳоки Ватан» мегӯяд, онҳо ба ёди зодгоҳу ёру диёр чигаркабоб гардида, аз дида хун мерезанд ва ёди Ватан мекунанд:

Он сӯи дарё хешу таборон дорем,
Ин сӯи дарё синایی бирён дорем.
Ҳар боре садо «Ҳоки Ватан» мегӯяд,
Бар ёди Ватан дидаи гирён дорем.

Дӯст доштани Ватан-зодгоҳ, ба худшиносии миллӣ мусоидат мекунад. Дар баъзе рубоиву дубайтиҳои дар ғарибӣ ва ғурбат эҷод намудаи мардуми мо ба масъалаи ватанхоӣ ва дӯст доштани он баҳшида эҷод гардидааст. Масалан, дар ин рубоӣ қаҳрамони лирикӣ

изҳори қаноъатмандӣ кардааст, ки номи Ватанро шунавад, дили дар ғарибӣ ғамзадааш боғ-боғ мешукуфад, ёру диёр ба ёдаш ояд, қалбаш дури гаронро эҳсос мекунад:

Ватан гуфтам, дилам чун боғ бишкуфт,
Ватан гуфтам, дилам дури гарон суфт.
Шумо, эй беватанҳо, дар чӣ ҳолед?
«Фигону сад фиғон» боди сахар гуфт.

Ватанхоҳӣ ва дӯст доштани Ватан яке аз муқаддасоти инсонии ҳар халқу миллат аст. Мардуми тоҷик дар сурудҳои хеш ин ҷиҳати масъалаи муҳимро ба инобат гирифта гуфтааст:

Ҳар кас ба Ватан чун гули садбарг бувад,
Аз беватанӣ лоли (лолаи) рухаш зард бувад.

Аз ин дидгоҳ эҷодиёти шифоҳии тоҷикон ҷиҳати тарбияи ҷавонон ба рӯҳияи дӯст доштани ёру диёр ва зодгоҳу Ватани азизашон Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд. Дар номаи ирсолии Марямбӣ Аҳмадова, ки маскуни ноҳияи Панҷ буда, дар Навободи он сукунат дошт, хешу таборашро ҷустуҷӯ намуда, аз редаксияи «Ҳоки Ватан» хоҳиш намуда буд, ки рубоии зайлро аз тариқи радио бихонанд, то ки барои ба Ватан баргардонидани наздиконаш кӯмак намоянд. Ва инак он рубоӣ:

Дӯстон ҳама ҷо, вале Ватан дар як ҷост,
Ҳар санги Ватан мисоли ҳайкал зебост.
Олам ҳама ҷо азизу, лекин бар ман,
Модар яктост, Тоҷикистон яктост.

Гуфтаҳои боло моро ба чунин натиҷагирӣҳо водор месозад, ки бояд ҷавонони мо Тоҷикистонро дӯст доранд. Барои пойдории сулҳу салоҳ ҳамеша кӯшиш намоянд. Дар ин ҷода намунаи ибрат ҷаноби олий асосгузори сулҳу ваҳдат, раиси ҷумҳуриамон Эмомалӣ Раҳмон мебошанд, ки даҳ сол муқаддам бо ибтикор ва пофишориҳову кӯшишу ғайрати эшон дар ҷумҳурии азизи мо ақли солим пирӯз гардид, «Ваҳдати миллӣ» созмон дода шуд ва дар байни тамоми сокинони кишварамон ҳамдигарфаҳмӣ ва сулҳу суббот пойдор гардид.

Хулоса, назми шифоҳии мардуми тоҷик баёнгари марому мақсад ва эҳсоси дилҳои реш-решӣ ситамдидагон, ғарибафтадагон ва шабу рӯз ба ёди Ватани азиз будагон мебошад.

Ба андешаи мо, насвон муаллифи асосии назми шифоҳии ин бахши фарҳанги мардумӣ мебошанд. Ин сабаб дорад. Модарону хоҳарони тоҷик ҷабрдидатарин қишри ҷомеа буда, ба тавассути рубоиву дубайти арзу ниёз менамоянд, дарду алам, ғуссаву ғам ва доғи фарзандону ҷигарбанди хешро бо рубоиву дубайтиҳо ифода мекунанд. Аз ин рӯ, рубоӣ нисбат ба дигар жанрҳои назми шифоҳӣ дар байни мардуми мо аз

қадимулайём арзи ҳасти намудааст. Махсусан, мавзӯи ғарибӣ баъди воқеаҳои нангини солҳои навадум аз нав эҳё гардид.

Дар ҳақиқат, тавре ки иброз доштем, барои ҳар фарди тоҷик Ватан яктост, Тоҷикистон яктост. Тоҷикистон ҳам аз нигоҳи табиати фусункор обу гиёҳҳои шифобахш ва меваҳову сабзачот назир надорад. Ҳар як фарди тоҷик ин кишвари афсонавии хешро бояд дӯст дорад:

Ҳар киро меҳри Ватан дар дил набошад кофар аст,
Маънии ҳуббулватан фармудайи пайғамбар аст.

(Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ)